

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертаційну роботу Момота Сергія Вікторовича
«Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент реалізації
принципів сталого розвитку регіону»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність теми дослідження

В умовах трансформації соціально-економічної системи України, зростання вимог зовнішнього світу до прозорості та етичності підприємців, питання активізації соціальної відповідальності бізнесу набуває особливої значущості та актуальності. Через складну воєнно-політичну та соціально-економічну ситуацію в країні, в українському суспільстві посилюється запит на справедливість, соціальну згуртованість та підтримку вразливих категорій населення, ветеранів, що зумовлює необхідність більш активної участі бізнесу в розв'язанні нагальних соціально важливих проблем. Зростає розуміння того, що підприємства не можуть функціонувати ізольовано від суспільства, а мета їхньої діяльності має спрямовуватися не лише на отримання прибутку, а й на дотримання цінностей відповідального партнера, роботодавця, виробника та споживача природних ресурсів. Бізнес дедалі частіше виступає активним учасником гуманітарної, відбудовної та волонтерської діяльності. Водночас в Україні на сьогодні на державному й регіональному рівнях відсутня цілісна система стимулювання та підтримки соціально відповідального бізнесу, що вимагає теоретичного осмислення цього важливого інструменту впливу та розробки практичних рекомендацій для його успішної реалізації в умовах ділового середовища регіонів. Існує також потреба у формуванні нової парадигми взаємодії бізнесу, влади та громади на засадах довіри та спільної відповідальності за добробут й стратегічний розвиток регіону. Тому дослідження соціальної відповідальності бізнесу як чинника соціального розвитку є своєчасним і надзвичайно важливим для сучасної України.

Досягнення цілей сталого розвитку, проголошених глобальними програмами ООН, є одним із ключових орієнтирів державної політики України у середньо- та довгостроковій перспективі. В умовах євроінтеграційного поступу країна активно адаптує міжнародні практики сталого розвитку, у тому числі у сфері регіонального управління. Саме на регіональному рівні реалізація цілей сталого розвитку може мати найбільш відчутний ефект для населення, оскільки охоплює такі сфери, як освіта, охорона здоров'я, екологія, інфраструктура, зайнятість та соціальний захист.

Соціальна відповідальність бізнесу, як інструмент добровільної участі приватного сектору у досягненні суспільно важливих цілей, значною мірою здатна підсилити ефективність реалізації цілей сталого розвитку. Залучення бізнесу до партнерства в рамках сталого розвитку дозволяє не лише мобілізувати додаткові ресурси, але й сформувати довготривалі механізми місцевого розвитку, орієнтованого на потреби громади. У цьому контексті соціальна відповідальність бізнесу стає дієвим стратегічним інструментом, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів, досягненню соціальної стабільності та забезпеченню екологічної безпеки. Отже, дослідження взаємозв'язку між соціальною відповідальністю бізнесу та реалізацією принципів сталого розвитку регіону є надзвичайно актуальним з огляду на сучасні виклики і стратегічні пріоритети України.

Підтвердженням актуальності обраної теми дисертації слід вважати і відповідність тематики досліджень здобувача планам науково-дослідних робіт Черкаського державного технологічного університету Міністерства освіти і науки України, що виконувалися в закладі протягом останніх п'яти років. Дисертаційну роботу було виконано в рамках науково-дослідних тем «Теорія і практика сталого розвитку: держава, бізнес, громада» (державний реєстраційний номер 0120U104957, 2020-2023 рр.) та «Смарт-спеціалізація та інноваційна парадигма розвитку національної економіки: пріоритети та перспективи» (державний реєстраційний номер 0121U114146, 2021-2024 рр.), довідки про що наведено у додатках до дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Теоретико-методологічною основою дослідження обрано фундаментальні положення економічної теорії, економічного аналізу, регіональної економіки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців стосовно питань сталого розвитку регіону, використання інструментів активізації соціальної відповідальності суб'єктів господарювання в регіоні, систематизації зарубіжного досвіду до реалізації проєктів соціальної відповідальності бізнесу. Нормативно-правову базу дослідження склали чинні законодавчі й нормативно-правові акти Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, органів державної влади та місцевого самоврядування країни, офіційні документи Організації об'єднаних націй, Міжнародної організації праці, Світового банку. Фактологічну базу дисертаційної роботи було сформовано в результаті обробки статистичних даних Державної служби статистики України, Головних управлінь статистики в областях України,

інформації, наведеної на офіційному сайті CSR Ukraine, особистих спостережень автора.

Висновки, пропозиції та методичні положення дисертації достатньо науково обґрунтовані, їх основою є системність та послідовність у проведенні критичного аналізу теоретичних положень та методичних підходів, використання міжнародного досвіду, узагальнення широкого спектру репрезентативного статистичного матеріалу.

У дисертації використано систему наукових методів та прийомів, що дозволило реалізувати поставлені завдання та мету дослідження. Системний та історичний підходи використано для деталізації етапів становлення та розвитку концепції соціальної відповідальності бізнесу, систематизації принципів соціальної відповідальності бізнесу. Методи логічного узагальнення та абстрагування застосовано для обґрунтування складових соціальної відповідальності бізнесу, узагальнення зарубіжного досвіду формування культури соціальної відповідальності бізнесу, характеристики нормативного підґрунтя реалізації соціальної відповідальності бізнесу, окреслення ключових інструментів впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання з метою активізації соціальної відповідальності бізнесу в регіоні. Методи абсолютних, відносних і середніх величин, аналізу рядів динаміки та структурних зрушень в роботі використано для визначення основних напрямів прояву соціально відповідальної поведінки суб'єктами господарювання в першу, другу та третю хвилі кризових явищ останніх років. Методи порівняльного та графічного аналізу здобувач застосував для порівняння зарубіжних і вітчизняних прикладів успішної реалізації бізнесом глобального завдання зі сталого розвитку, характеристики ключових інструментів впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання з метою активізації соціальної відповідальності бізнесу в регіоні. Картографічний метод застосовано для дослідження ступеня спрямованості стратегій розвитку регіонів на активізацію соціальної відповідальності бізнесу. Метод компаративного аналізу дозволив описати соціально-економічні наслідки для економіки країни дії кризових явищ останніх років. Метод ранжування здобувач застосував з метою групування країн світу, обраних для ілюстрації реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу, за рівнем розвитку економіки. Метод експертних оцінок та співставлення дозволив оцінити рівень зацікавленості суб'єкта господарювання в реалізації заходів в межах соціальної відповідальності бізнесу, обґрунтувати напрями реалізації суб'єктами господарювання взятих на себе зобов'язань в межах соціальної відповідальності бізнесу відповідно до цілей сталого розвитку.

Порушень академічної доброчесності в дисертації Момота С.В. не виявлено. В роботі є посилання на відповідні першоджерела інформації, а під

час досліджень автор дотримувався усіх норм і вимог законодавства про авторське право.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Детальне ознайомлення зі змістом дисертації Момота С.В. дозволило дійти до висновка, що сформульовану здобувачем на початку дослідження мету під час написання роботи повністю досягнуто, поставлені завдання розв'язано, а результати дослідження характеризуються науковою новизною та мають достатній рівень апробації. Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що вони розширюють і поглиблюють теоретичне розуміння концепції соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні як інструменту сталого розвитку регіональної економіки.

Дисертація містить такі елементи новизни:

окреслено складові соціальної відповідальності бізнесу, до яких було віднесено відповідальність суб'єкта господарювання перед суспільством за виробництво якісного продукту, соціальний розвиток території та мінімізацію екологічного впливу, дотримання людиноцентристського підходу, розвиток культурних цінностей та спрямування інвестицій у знання та інновації. Орієнтація бізнесу регіону на виокремлені в роботі складові дозволить знизити негативний вплив виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання на навколишнє середовище регіону і тим самим прискорити темпи соціально-економічного відновлення регіональної економіки (с. 40-42);

запропоновано методичний підхід до оцінювання проявів соціальної відповідальності бізнесу залежно від впливу кризових явищ, в основу якого покладено: 1) виокремлення найбільш потужних хвиль зовнішнього впливу на національну та регіональну економіку; 2) комплексне оцінювання соціально-економічних наслідків кожної хвилі для регіональної та національної економіки; 3) конкретизацію й узагальнення реакції бізнесу на кожну хвилю. Застосування методичного підходу дозволить підвищити рівень обґрунтованості стратегічних рішень органів регіональної влади щодо активізації суб'єктів господарювання до соціально відповідальної поведінки у кризові та відносно стабільні періоди розвитку регіону (с. 88-107);

запропоновано методичний підхід до комплексного оцінювання стратегічної орієнтації регіону на активізацію соціальної відповідальності бізнесу. В основу підходу покладено визначення ступеня спрямованості стратегій розвитку регіонів на поширення серед підприємців принципів соціальної відповідальності за критеріями встановлення цілей, визначення механізму та деталізації інструментів їх досягнення. Впровадження підходу має стати підґрунтям для більш точного формулювання стратегічних напрямів

розвитку регіону задля збільшення можливостей для реалізації в межах регіональної економіки принципів сталого розвитку (с. 127-142);

запропоновано концептуальний підхід до визначення контурів реалізації бізнесом функції соціальної відповідальності в межах цілей сталого розвитку, в основу якого покладено визначення та конкретизація основних напрямів прояву соціально відповідальної поведінки суб'єктами господарювання, які найбільшим чином сприяють досягненню економікою регіону цілей сталого розвитку. Реалізація підходу дозволить спрямувати проекти і заходи з соціальної відповідальності бізнесу і регіональної влади на побудову в регіоні економіки сталого розвитку (с. 145-164);

обґрунтовано матрицю шляхів реалізації бізнесом ініціатив в межах концепцій соціальної відповідальності та сталого розвитку регіону, яка ґрунтується на конкретизації заходів та ініціатив бізнесу залежно від: 1) поставленого глобального завдання; 2) цілей сталого розвитку, які розкривають цілі сталого розвитку; 3) обраного суб'єктом господарювання напрямку спрямування зусиль в межах соціальної відповідальності. Впровадження матриці у загальну систему управління дозволить синхронізувати бізнес-ініціативи представників ділового середовища регіону з зусиллями регіональних органів влади щодо розв'язання найбільш гострих соціальних та екологічних проблем території (с. 46-64);

сформульовано принципи соціальної відповідальності бізнесу, в основу яких покладено актуальні практики реалізації соціальної відповідальності бізнесу в країнах з різним рівнем економічного розвитку і які обумовлюють добровільність й повноту розкриття нефінансової інформації, відповідальність перед суспільством за ризики від управлінських рішень, інноваційність розвитку всіх сфер функціонування та орієнтацію на гуманність і моральність. Орієнтація більшості представників регіонального бізнесу на обґрунтовані принципи стане умовою поступової реалізації цілей сталого розвитку в економіці регіону (с. 65-86);

сформовано портфель методів і технологій підвищення ефективності реалізації бізнесом функції соціальної відповідальності, який ґрунтується на підборі сучасних підходів, які можуть бути запровадженими в межах реінжинірингу бізнес-процесів, процедур комунікації і взаємодії зі стейкхолдерами й під час здійснення соціальних та освітніх заходів. Введення означених методів до складу інструментарію управління бізнесом дозволить прискорити темпи інтеграції країни у світовий економічний простір та стане важливим чинником сталого розвитку економіки регіонів (с. 168-180);

обґрунтовано інструментарій впливу на економічні інтереси підприємств з метою активізації соціальної відповідальності бізнесу в регіоні, через: 1) виокремлення трьох груп інструментів (іміджеві, фінансові та

організаційні); 2) визначення змісту, механізму дії, обмежень та конкретних інструментів впливу в межах кожної групи. Використання запропонованих інструментів органами регіональної влади сприятиме підвищенню рівня зацікавленості бізнесу в реалізації заходів в межах соціальної відповідальності та покращенню якості життя населення в регіоні (с. 183-200).

Наукове значення та практична цінність одержаних результатів дослідження

Наукова значущість дисертаційної роботи Момота С.В. полягає у поглибленні теоретико-методичних засад і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні як інструменту реалізації принципів сталого розвитку на рівні регіональної економіки країни.

Практична значущість отриманих у дисертації результатів полягає у тому, що основні теоретичні положення, обґрунтовані автором, доведено до рівня методичних розробок і прикладних рекомендацій, запровадження яких буде сприяти активізації соціальної відповідальності бізнесу на рівні регіону й поступовому досягненню на цьому підґрунті принципів сталого розвитку. Найбільш вагомими результатами дисертаційної роботи з практичної точки зору слід вважати: узагальнені етапи та принципи реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу (с. 42-44; 84-86); матриця шляхів реалізації бізнесом ініціатив в межах концепцій соціальної відповідальності та сталого розвитку регіону (с. 62-64); напрями прояву соціально відповідальної поведінки суб'єктів господарювання регіону в межах Цілей сталого розвитку (с. 99-104); портфель новітніх технологій, які можуть бути впровадженими в сфері реалізації функції соціальної відповідальності бізнесу (с. 169-172); інструменти впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання з метою активізації соціальної відповідальності бізнесу в регіоні (с. 190-192).

Наукове й практичне значення результатів виконаного дослідження підтверджується довідками про впровадження, отриманими від Черкаської обласної військової адміністрації (довідка № 1231/04-14.01 від 31.10.2024 р.), Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 11315/02/11-01-31 від 07.05.2024 р.), Департаменту соціальної політики Черкаської міської ради (довідка № 10-11052/24 від 15.10.2024 р.), Департаменту «Центр надання адміністративних послуг» Черкаської міської ради (довідка № 0501-19/243 від 12.11.2024 р.). Наукове та практичне значення одержаних Момотом С.В. наукових результатів підтверджується їх апробацією в роботі дванадцяти науково-практичних конференцій, що проводилися в різних регіонах України та країнах далекого зарубіжжя.

Повнота викладення наукових положень, матеріалів, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Під час роботи над дисертацією Момот С.В. отримав наукові результати, які ним було опубліковано у 21 науковій праці. Серед опублікованих праць 1 статтю розміщено у виданні, проіндексованому у наукометричній базі Web of Science, 6 статей – у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), 2 розділи в колективних монографіях, 12 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 9,07 друк.ар., з яких особисто здобувачеві належать 6,81 друк.ар. Основні положення дисертації отримали апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня, які проводилися в Україні, Словацькій Республіці та Естонії. Наукові праці здобувача докладно відображають зміст дисертаційної роботи, її наукову новизну, висновки та рекомендації.

Дотримання норм академічної доброчесності

В представленій для розгляду дисертаційній роботі Момота С.В. ознаки академічного плагіату, фактів фабрикації та фальсифікації результатів дослідження, висновків, даних, результатів розрахунків, правил їхньої інтерпретації не виявлено.

Підтвердженням відсутності ознак академічного плагіату, фактів фабрикації та фальсифікації результатів дослідження, висновків, даних, результатів розрахунків, правил їхньої інтерпретації є результати перевірки дисертаційної роботи на плагіат з використанням програмного засобу Turnitin, за результатами якого «встановлено унікальність тексту, правомірність запозичень визнано обґрунтованим (загальноприйняті терміни та цитування інших авторів з посиланням на них)» (протокол перевірки Черкаського державного технологічного університету від 19.03.2025 р.).

Дискусійні питання та зауваження до дисертаційної роботи

Робота залишає за собою дуже позитивне враження. Разом із тим слід виділити і деякі дискусійні моменти:

1. У темі дисертаційної роботи є чітка прив'язка до принципів сталого розвитку регіону. В роботі достатньо уваги приділено обґрунтуванню та реалізації на практиці принципів, разом з тим, більшою мірою це принципи соціальної відповідальності бізнесу. Що ж стосується сталого розвитку, то здобувач зосереджує свою увагу в дисертації саме на цілях сталого розвитку, а не на принципах даного світового руху.

2. На рис. 1.3 (с. 43) здобувач представив етапізацію у часі процесів становлення та розвитку концепції соціальної відповідальності бізнесу. Схема охоплює часовий період від початку XX ст. і до 20-х років XXI ст. На наш погляд доцільно було б додати ще один блок до схеми, в якому окреслити тенденції, перспективи та прогнози подальшого розвитку концепції соціальної відповідальності бізнесу з урахуванням всіх сучасних і очікуваних впливів (глобалізація, розвиток штучного інтелекту, світові соціально-політичні конфлікти, демографічна криза тощо) на розвиток ділового середовища регіону і країни.

3. Автор обрав дуже цікавий підхід до збору інформації щодо зарубіжного досвіду формування культури соціальної відповідальності бізнесу, який в роботі представлено в підрозділі 1.3 (с. 65-84). В основу підходу покладено дослідження змісту наукових статей, опублікованих за даною тематикою протягом 2024 р. в журналах, що включено до наукометричної бази Scopus. Використання даного підходу дозволило здобувачу проілюструвати широкий спектр практик реалізації соціальної відповідальності бізнесу в окремих країнах: світу з розвиненою економікою; Європи, що розвиваються; Азії, що розвиваються; Латинської Америки та Карибського басейну; Близького Сходу і Центральної Азії; Африки на південь від Сахари. Разом з тим, для більшої об'єктивності висновків, доцільно було б доповнити проведені дослідження аналізом нормативних положень для описаних країн світу на предмет законодавчої підтримки соціально відповідального бізнесу.

4. У підрозділі 2.3 дисертації (с. 127-142) виконано діагностику стратегічної спрямованості регіональної політики України на активізацію соціальної відповідальності бізнесу та сталий розвиток. В основу діагностики здобувачем було покладено комплексну оцінку змісту актуальних стратегій регіонального розвитку на предмет наявності в них конкретних інструментів підтримки соціально відповідального бізнесу, що реалізує внутрішню політику у напрямі сталого розвитку. За результатами оцінки було встановлено, що лише в стратегії розвитку Тернопільської області України регіональна влада детально прописала механізм активізації соціальної відповідальності бізнесу і зобов'язалася підвищити частку соціально відповідального бізнесу на 2,1% від загального числа підприємців. Враховуючи той факт, що в роботі було встановлено відсутність механізму активізації соціальної відповідальності бізнесу в стратегіях всіх інших областей країни, здобувачеві в третьому розділі доцільно було б запропонувати власне бачення щодо дієвих шляхів активізації соціально відповідальної поведінки бізнесу окремо для кожного регіону України. Проте такого в роботі не було зроблено.

5. У підрозділі 3.1 (с. 144-164), присвяченому обґрунтуванню напрямів реалізації суб'єктами господарювання регіону соціально відповідальної поведінки в межах цілей сталого розвитку, здобувач назвав та охарактеризував ключові напрями дій, реалізація яких дозволить сформувати передумови для реалізації в регіоні кожної з сімнадцяти цілей сталого розвитку. Разом з тим, доцільно було б додатково для кожного запропонованого напрямку окреслити ті переваги, які отримає суб'єкт господарювання при його реалізації. Така наочна констатація дозволила б суттєво підвищити рівень внутрішньої мотивації підприємців до реалізації заходів в межах власної соціально відповідальної поведінки.

Не зважаючи на висловлені до дисертації зауваження, слід наголосити на тому, що вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи С.В. Момота.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність чинним вимогам

Дисертаційна робота «Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент реалізації принципів сталого розвитку регіону» є завершеною науковою працею, яку виконано на актуальну тему для сучасного етапу розвитку регіональної економіки України. Отримані результати та висновки мають важливе теоретичне і практичне значення, містять елементи наукової новизни, завдяки чому забезпечують потужний внесок в теорію й практику соціальної відповідальності бізнесу, пропонують дієві механізми досягнення регіональною економікою країни принципів сталого розвитку.

Наукові праці здобувача, опубліковані у відкритому друці, повністю відображають основні теоретичні та практичні положення, отримані при написанні дисертації.

Дослідження виконано дисертантом на високому теоретичному рівні з ґрунтовним використанням цілого спектру сучасних наукових методів та інструментів. Матеріал викладено логічно, аргументовано та з використанням графічних засобів, що суттєво покращує наочність представлення результатів. Усі положення, висновки та результати дисертації мають належне обґрунтування та достатню апробацію. Практична реалізація результатів дослідження підтверджена довідками про впровадження, поданими в додатках до дисертаційної роботи. Роботу написано у повній відповідності до принципів академічної доброчесності.

Високий науково-теоретичний рівень виконання, належне обґрунтування та достовірність отриманих результатів, аргументованість, обґрунтованість та вірогідність висновків і рекомендацій, наукова новизна, теоретико-методичне і практичне значення дисертації дають підстави для

висновку, що дисертаційна робота відповідає вимогам пп. 6-8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. зі змінами та основним положенням «Вимог до оформлення дисертації» (затверджених наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. зі змінами), а її автор, Момот Сергій Вікторович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної (наукової) роботи
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С. Макаренка
Міністерства освіти і науки України

Ольга КУДРИНА

